

УДК 811.111(73):340.113:008
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/39>

Чаюк Т. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Борисович О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ В СИСТЕМНИХ ВІДНОШЕННЯХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено аналіз виявів національно-культурної специфіки в системних відношеннях юридичних термінів британського та американського варіантів англійської мови. Системність є однією зі властивостей терміна, зумовленою не тільки його приналежністю до певної терміносистеми, що є формою системної організації сукупності термінів певної сфери науки, техніки чи професійного знання, але й його здатністю вступати в системні парадигматичні та синтагматичні відношення з іншими одиницями терміносистеми, до якої він належить.

Вияви національно-культурної специфіки термінів у системних відношеннях зумовлені екстралінгвальними факторами розвитку професійних сфер, у яких подібні терміни функціонують, менталітетом народу, який їх створює та використовує. Спільність або протилежність значення термінів є основою парадигматичних відношень, що виникають між синонімічними та антонімічними термінами, а також термінами, родо-видові відношення яких представлені гіперонімами та гіпонімами.

Вияви національно-культурної специфіки спостерігаються в синонімічних відношеннях аналізованих термінів у британському та американському варіантах англійської мови. Синонімічні одиниці в британській юридичній термінології виникають вперше у зв'язку з переказом латиномовних юридичних документів. В американському варіанті англійської мови деякі одиниці, що були запозичені з британського варіанта, змінили обсяг значення та утворили нові синонімічні ряди, не характерні для британського варіанта, що зумовлено різницею у судовій системі країн та іншими екстралінгвістичними факторами.

Аналіз юридичних термінів, що вступають у антонімічні відношення у зазначених варіантах англійської мови, вказує на відсутність національно-культурної маркованості подібних відношень і термінів. Національно-культурна специфіка виявляється також у гіперо-гіпонімічних відношеннях, що існують між одиницями юридичної термінології в британському та американському варіантах англійської мови.

Синтагматичні відношення, у які вступають юридичні терміни британського та американського варіантів англійської мови, є також національно маркованими. Це виявляється у різній сполучуваності цих одиниць, існуванні проприальних термінів, їх більшому поширенні в американському варіанті англійської мови. Цей факт зумовлений відмінностями між правовими системами Великобританії та США.

Ключові слова: юридичні терміни, британський та американський варіанти англійської мови, національно-культурна специфіка, парадигматичні та синтагматичні відношення, проприальні терміни.

Постановка проблеми. Роль термінології в професійному спілкуванні та поширенні знань важко переоцінити. Терміни виступають засобами передавання знань, накопичених людством протягом всієї історії його розвитку. Саме тому дослідженням властивостей термінів, їх розвитку, функціонування, способів організації тощо в різних мовах не припиняють займатися лінгвісти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не залишається поза увагою мовознавців англійська юридична термінологія [1; 7; 12; 16–18], яка відіграє ключову роль у професійному спілкуванні фахівців з права не тільки англійських країн, але й усього світового співтовариства, розвиток якого позначається процесами глобалізації, міжнародної кооперації, економічними, культурними, геополітичними відносинами.

Постановка завдання. Попри значний інтерес лінгвістів до цього шару англомовної термінологічної лексики, досі не існує окремого дослідження вияву національно-культурної специфіки в системних відношеннях юридичних термінів британського та американського варіантів англійської мови, що визначає мету нашої наукової розвідки, а її завданнями є надання визначення поняттю «терміносистема»; встановлення типів системних відношень, що існують між термінами, властивості яких визначаються їх приналежністю до терміносистеми та лексичної системи мови, невід'ємними компонентами яких вони постають; з'ясування та аналіз особливостей вияву національно-культурної специфіки в системних відношеннях юридичних термінів британського та американського варіантів англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Властивістю будь-якого терміна, що відрізняє його від одиниці загальнонавчаної мови, є не тільки його здатність позначати певне наукове, технічне чи професійне поняття, але й системність, що визначає його приналежність до терміносистеми. Поняття «терміносистема» не отримало єдиного тлумачення в термінознавстві. Під терміносистемою розуміють «упорядковану, системно організовану сукупність термінів, сформовану на основі однієї теорії чи концепції, що віддзеркалює зв'язки всіх понять певної галузі знання» [8, с. 29], «внормовану та впорядковану сукупність термінів, що адекватно виражає систему понять спеціальної сфери людської діяльності, між якими існує обов'язковий і невід'ємний зв'язок» [14, с. 62]. А. К. Сулейманова зазначає, що терміносистема «співвідноситься із системою понять певної галузі знання та являє собою сукупність термінів, поява та функціонування яких зумовлені культурою певної країни та менталітетом її народу» [13, с. 17].

Наведені визначення терміносистеми свідчать про те, що науковці вказують не тільки на свідомий та системний характер організації термінів у її межах, але й на їх національно-культурну специфіку, що виявляється, зокрема, в системних відношеннях, які існують між цими одиницями. Це є цілком зрозумілим, оскільки формування будь-якої галузі знання, її понять, а також термінів, які їх позначають, не може відбуватися поза соціокультурними факторами життя, менталітетом народу та його представників, які беруть участь у подібному процесі.

Крім того, терміни формуються на основі конкретної природної мови й функціонують у її межах та за її законами. «Лексичний склад будь-якої

мови знаходиться в тісному зв'язку з позамовною дійсністю, перебуваючи в безперервному русі» [5, с. 218]. Це визначає можливість національно-культурного забарвлення значення не тільки одиниць національної літературної мови, але й термінів, які також належать до неї.

Системні відношення, що існують між термінами, є парадигматичними та синтагматичними. Основою парадигматичних відношень є спільність або протилежність значення термінів, що належать певній терміносистемі, що дає змогу визначити «відношення смислової подібності, смислового протиставлення та смислового включення одиниць однієї термінологічної системи» [15, с. 80]. Синтагматичні відношення між термінами виявляються в «лінійних, контекстних зв'язках цих одиниць, що виражаються в їх сполучуваності з іншими» [15, с. 82].

Системна впорядкованість термінів виявляється у синонімічних одиницях, поєднаних відношеннями смислової подібності. Зазначимо, що синонімія термінів, на відміну від синонімії одиниць загальнонавчаної мови, має свої особливості. У зв'язку з цим О. О. Реформатський зазначає, що «слова-синоніми загальнонавчаної мови позначають одну й ту ж саму річ, але співвідносять її з різними поняттями, розкриваючи через назву різні її якості, а в термінології синоніми співвідносяться з одним і тим же поняттям та об'єктом» [11, с. 91]. Саме тому окремі науковці вважають, що термінології властива абсолютна синонімія, тобто, за визначенням Е. В. Кузнецової, синонімія спостерігається, коли «терміни пов'язані на рівні своїх основних значень семантичною опозицією тотожності» [4, с. 32], що дає змогу називати це явище термінологічною дублетністю.

В. П. Даниленко відзначає, що велика кількість термінів-дублетів виникла на початковому періоді створення підмови певної галузі наукового та професійного знання [2, с. 74]. Для юридичної термінології британського варіанта англійської мови таким періодом стали XI – XII століття, коли внаслідок закріплення світської юрисдикції англійською почали масово перекладати кодекс Юстиніана (лат. “Corpus Juris Civilis”) – звід римського цивільного права, укладеного у 529 році при візантійському імператорі Юстиніані [17, с. 32], а також інші юридичні документи, написані латиною.

Внаслідок цього з'явилася велика кількість кальок, які стали синонімами до безпосередніх латинських запозичень. Результатом перекладів з латини було також утворення ланцюжків юридичних термінів-дублетів в англійській мові,

зокрема *criminal – offender – culprit – perpetrator*. Зазначимо, що термін *criminal* походить від латинського слова *crimen – провина* [1, с. 107], термін *culprit* є латинським запозиченням [1, с. 108], а терміни *offender* та *perpetrator* надійшли в англійську мову з французької [17, с. 24]. Крім того, останні з визначених термінів є полісемічними, оскільки вони позначають не тільки особу, що скоїла кримінальний злочин, як терміни *criminal* та *culprit*, але й будь-яку людину-злочинця. У цьому значенні вони є синонімами терміна *wrong-doer*, утворюючи новий ланцюжок термінів-дублетів *wrong-doer – offender – perpetrator*.

В американському варіанті англійської мови можна знайти низку прикладів зміни обсягу значення термінів, запозичених з британського варіанта, як наслідок, формування нових синонімічних рядів, не характерних для британського варіанта. Так, наприклад, потрапивши до американського варіанта, термін *complaint* звузив своє значення, втративши в ньому сему *equity*, на що вказує його дефініція [19, с. 87].

Це зумовлено тим фактором, що хоча судова система Великобританії була запозичена США, проте очевидним для нової країни було прагнення до спрощення судовиробництва. Форми судових позовів були спрощені саме в ній. Термін *complaint* отримав значення “*the original or initial pleading by which an action is commenced under Codes or Rules of Civil Procedure*” [19, с. 87]. На відміну від британського варіанта, де цей термін є ідеографічним синонімом термінів *suit* та *claim*, в американському варіанті англійської мови він є синонімічним також термінам *plea, action*. Прикладами термінів-дублетів в британському та американському варіантах англійської мови є також такі одиниці: *euthanasia – mercy killing, vex-action – litigation, pro bono – legal service free of charge, par delictum – equal guilt*.

Аналізуючи синонімічні ланцюжки термінів в американському та британському варіантах англійської мови, доходимо висновку, що не всі юридичні терміни є абсолютними синонімами чи дублетами. Так, наприклад, у британському варіанті англійської мови наявні чотири терміни, що позначають юридичне поняття «*позов*»: *complaint, claim, plea, lawsuit*. Однак не всі з них є дублетами. Так, наприклад, термін *complaint* є дублетом терміна *claim*. Проте дублетами не можна вважати терміни *claim* та *suit*, про що свідчать їх дефініції: *claim* – “*a demand of one’s right that means any interest or remedy recognized in law of equity*” [20 с. 89]; *suit* – “*any proceeding by one person against*

another or others in which the plaintiff pursues the remedy which the law affords for him whether at or in equity” [20, с. 411]. У значенні терміна *claim* є наявною сема “*equity*”, а у значенні терміна *suit*, окрім цієї семи, є також сема “*common law*”. Денотативне значення терміна *suit* є більш широким, ніж денотативне значення терміна *claim*. Це вказує на те, що визначені одиниці не є повними синонімами.

Наявність антонімії, що виявляє відношення смислового протиставлення в юридичній термінології, найчастіше пов’язана з протиставленням законного та незаконного (наприклад, *legal – illegal, lawful – unlawful*), що являє правову семантичну універсалію. Вияви національно-культурної специфіки у сфері утворення антонімічних юридичних термінів британського та американського варіантів англійської мови не спостерігалися нами.

Системна впорядкованість термінів виявляється також у відношеннях смислового включення або гіперо-гіпонімічних відношеннях, заснованих на гіпонімічних зв’язках. В основу таких зв’язків покладено «імплікаційні відношення логічного характеру, які використовуються для родо-видової класифікації різних одиниць мови» [10, с. 32]. Специфікою терміна є те, що він є точним та однозначним у межах одного термінополя. Під термінополем розуміємо «уніфіковану за своєю системною основою багаторівневу класифікаційну структуру, що об’єднує терміни однорідної підсфери» [9, с. 49]. Термінологічні поля побудовані на основі родо-видових ієрархічних відношень, які виявляються у відповідних термінологічних таксономічних структурах.

Національно-культурна специфіка системної ієрархії юридичної термінології виявляється в особливому розподілі термінів, схожих за значенням у мікрополях. Це пояснюється перш за все впливом екстралінгвальних факторів, наприклад, національно-культурною специфікою організації судової системи у країнах, її поліції.

Прикладом національно-культурної зумовленості розподілу термінів у мікрополях може слугувати таксономічна структура мікрополя термінів із значенням *rights* в американському та британському варіантах англійської мови. Так, наприклад, у її британському варіанті подібна структура з родовим терміном *rights* (гіперонімом) включає терміни-гіпоніми *natural rights* та *civil rights*. Термін *civil rights* включає такі термінологічні одиниці-гіпоніми, як *rights of property, voting rights, rights of personal safety, right of privacy*.

В американському варіанті термінами-гіпонімами, об'єднаними цим гіперонімом, є *natural rights, civil rights, constitutional rights*. Останній із зазначених термінів є гіперонімом для термінів *political rights, right of defense, freedom of speech, inviolability of dwelling* тощо.

Отже, в таксономічній структурі з родовим терміном *rights* в американському варіанті англійської мови з'являється термін *constitutional rights*. Це пов'язано з тим, що у США Конституція має пріоритетне правове значення, а у Великобританії конституційне право є некодифікованим, тобто в країні не існує єдиного документа, який можна було б назвати основним законом країни. На відміну від Великобританії, де основні політичні та громадянські права закріплені статутами, у США є Конституція, що є однією із фундаментальних цінностей американської правової культури.

Зміни правових пріоритетів під впливом таких екстралінгвальних факторів, як національно-культурні особливості розвитку політичної системи двох країн, привели до перерозподілу окремих юридичних термінів за мікрополями. Так, термін *voting rights* став невід'ємним компонентом групи *constitutional political rights* в американському варіанті англійської мови, а не групи *civil rights*, як у британському варіанті, а термін *rights of privacy* входить в групу *constitutional civil rights*. Терміни *constitutional political rights* та *constitutional civil rights* є безпосередніми компонентами групи *constitutional rights* в американському варіанті англійської мови. Приналежність цих термінів до групи термінів, об'єднаних гіперонімом *constitutional rights*, вказує на те особливе значення, яке надається поняттям, позначеним цими термінами в правовій культурі країни та її Конституції, що є її основним правовим документом.

Національно-культурна специфіка синтагматичних відношень, у які вступають юридичні терміни британського та американського варіантів англійської мови, визначається їх різною сполучуваністю. Наприклад, *House of Lords, House of Commons* (брит.) – *House of Representatives* (амер.); *green book* (брит.) – *white book* (амер.).

Великий інтерес з точки зору вияву національно-культурної специфіки сполучуваності юридичних термінів в аналізованих варіантах англійської мови мають так звані проприальні терміни [3, с. 36]. В юридичній термінології британського та американського варіантів англійської мови вони представлені термінами-словосполученнями, до складу яких входять оніми. Зазначимо, що в більшості терміносистем спостеріга-

ється запозичення компонентів-онімів у подібних термінах, що сприяє їх інтернаціоналізації. Це, зокрема, характерно для медичної термінології, наприклад, *maladie de Roger* (англ.), *Maladie de Roger* (нім.), *maladie de Roger* (фр.).

Наявність проприальних термінів у складі британської та американської юридичної термінології пояснюється тим, що правова культура Великобританії та США базується на прецеденті. В британських, а пізніше американських судових справах ключову роль відігравало вироблення колективної думки суддів щодо вирішення тієї чи іншої справи. Залучення подібної думки було обов'язковим під час вирішення подальших аналогічних справ. Саме тому правова система у цих країнах є персоніфікованою, а під час номінації деяких правових доктрин, законів, норм використовувалося ім'я того чи іншого правознавця або судді, який їх розробив, наприклад, *Durham law, Lynch lam, Lanham Trademark Act, Sherman Act*.

Юридичні проприальні терміни британського та американського варіантів англійської мови можна розподілити на такі три підгрупи: терміни з топонімічними одиницями (наприклад, *Dartmouth College Case, Massachussets ballots*); терміни-епоніми (наприклад, *Drago Doctrine, Lord Masfield rule, Anton Piller Order*); особливий вид проприальних термінів на позначення справ, що розглядаються Верховним Судом США або Палатою Лордів, які містять як антропоніми, так і топоніми (наприклад, *Rylands vs. Fletcher, Mersian vs. Moody's, Marbury vs. Madison, Furman vs. Georgia, Mapp vs. Ohio*).

Зазначимо, що юридичні проприальні терміни є більш поширеними в американському варіанті англійської мови, ніж у британському. Особливо це стосується термінів третьої з визначених нами груп. Поширення подібних термінів в американському варіанті пояснюється тим, що, на відміну від правової культури Великобританії, правова культура США базується не тільки на прецедентному, але й на конституційному праві. Конституція США дає змогу Верховному Суду країни здійснювати перегляд будь-якого рішення, що є неконституційним.

Назви справ, що стали основою для внесення поправок в Конституцію США та, відповідно, для зміни певних правових принципів, отримали статус термінів, що містять антропоніми та топоніми, наприклад, *Mapp vs. Ohio (the case decided in 1961 in which it was ruled that evidence illegally obtained by state officers is not admissible in a state trial. The rationale of the rule*

is that of the 4th amendment) [3, с. 36]; *Marbury vs. Madison* (Landmark case decided in 1803 in which the Supreme Court established the right of the judicial branch to pass on the constitutionality of an act of Congress) [3, с. 37]; *Furman vs. Georgia* (the case decided by the Supreme Court in which it was held that discriminatory use of capital punishment was unconstitutional) [3, с. 36]. Подібні назви судових справ стали термінами не тільки тому, що вони використовувалися у фаховій юридичній підмові, але й тому, що одним із основних вимог до терміна є стислість.

Висновки і пропозиції. Таким чином, національно-культурна специфіка виявляється в системних відношеннях, що існують між англійськими юридичними термінами британського та амери-

канського варіантів англійської мови. Подібні відношення є парадигматичними, що базуються на спільності або протилежності значень термінів, які належать до однієї терміносистеми, та синтагматичними, що виявляються в лінійних зв'язках та сполучуваності подібних термінів. Національно-культурна специфіка виявляється в синонімічних та гіпо-гіперонімічних відношеннях, які існують між британськими та американськими англійськими юридичними термінами, їх різній сполучуваності, проприальних термінах. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі особливостей вияву національно-культурної специфіки в системних відношеннях юридичних термінів інших національних варіантів англійської мови.

Список літератури:

1. Галахова А. А. Латинские заимствования в английском языке права. *Современная филология* : материалы IV Международной научной конференции (г. Уфа, 28 марта, 2015 года). Уфа : Лето, 2015. С. 107–109.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
3. Казанова Е. М. Имя собственное в термине. Москва : Галлея-Принт, 2015. 292 с.
4. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. Москва : Высшая школа, 1989. 216 с.
5. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–218.
6. Майоров В. И. Введение в юридическую специальность : учебное пособие. Челябинск : изд-во Южно-Уральского государственного университета, 2005. 146 с.
7. Максименко М. С. Тематические группы англоязычной юридической терминологии. *Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ*. 2011. № 2. С. 54–59.
8. Мельников Г. П. Основы терминоведения. Москва : изд-во Университета дружбы народов им. Патриса Лумумбы, 1991. 116 с.
9. Морозова Л. А. Теория и практика построения терминологических полей. *Терминоведение*. 1996. № 1–3. С. 49–54.
10. Плотников Б. А. Основы семасиологии. Минск : Высшая школа, 1984. 223 с.
11. Реформатский А. А. Мысли о терминологии. *Современные проблемы русской терминологии* / отв. ред. В. П. Даниленко. Москва : Наука, 1986. С. 163–198.
12. Романюк О. В., Бялик В. Д. Етимологічне походження та історія розвитку англійської юридичної термінології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 3. Т. 3. С. 177–181.
13. Сулейманова А. К. Терминосистема нефтяного дела и ее функционирование в профессиональном дискурсе специалиста : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01. Уфа. 47 с.
14. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории. Москва : Наука, 1999. 243 с.
15. Ткаченко О. Г. Системні відношення в термінології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2006. Вип. 1. С. 80–83.
16. Усова Т. В. Когнитивно-дискурсивные особенности англоязычной юридической терминологии : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Москва, 2009. 191 с.
17. Хижняк С. П. Англо-американская и русская терминология права. Социолінгвістический аспект возникновения и развития. Саратов : изд-во СГАП, 1997. 78 с.
18. Чаюк Т. А. Інтернаціональні одиниці англійської юридичної термінології. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Т. 2. С. 294–298.
19. Giffs S. H. *Barron's Law Dictionary*. New York : Barron's Educational Series, 2010. 640 p.
20. Thomas K. *Dictionary of Legal Terms*. New York : Barron's Educational Series, 2011. 652 p.
21. Skeat W. *An Etymological Dictionary of the English Language*. Mineola : Dover Publication, 2005. 832 p.

Chaiuk T. A., Borysovych O. V. MANIFESTATIONS OF NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY IN SYSTEM RELATIONS OF JURIDICAL TERMS IN BRITISH AND AMERICAN VARIANTS OF THE ENGLISH LANGUAGE

Manifestations of national and cultural specificity in system relations of British and American English juridical terms are analyzed in the article. Systematicity is viewed as one of the properties of a term, stipulated by its belonging to a certain terminological system and ability to enter into system paradigmatic or syntagmatic relations with another terms of the terminological system, to which it belongs. The terminological system is viewed as a form of system organization of a set of terms of a particular sphere of science, technics or professional knowledge.

Manifestations of national and cultural specificity in system relations is stipulated by extra lingual factors of development of professional spheres, in which terms are functioning, mentality of people who create and use them. Common or opposite character of their meanings serve the basis of paradigmatic relations, that appear between synonymic and antonymic terms and terms which genus-species relations are represented by hypernyms and hyponyms.

Manifestations of national and cultural specificity are observed in synonymous relations of the analyzed terms in the British and American variants of the English language. Synonymous units in British English juridical terminology appeared first due to the translation of Latin juridical documents. In the American variant of the English language some of terms borrowed from the British variant changed their meanings to some extent and created new synonymous chain, that didn't correspond to those existing in the British variant of the English language.

The analysis of juridical terms that enter antonymous relations in the abovementioned variants of the English language shows that such relations and units involved in them are not culturally marked. National and cultural specificity is also revealed in hyper-hyponymy relations existing between juridical terms in British and American variants of the English language.

Syntagmatic relations into which juridical terms of the British and American variants of the English language enter are also nationally and culturally marked. It is revealed in their combinability, existence of propriety terms, and their prevalence in juridical terminology of American English language. This fact is stipulated by the differences existing between legal systems of Great Britain and the United States.

Key words: *English language juridical terms, British and American variants of the English language, national and cultural specificity, paradigmatic and syntagmatic relations, propriety terms.*